TÜRK-İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE TARSUS

T.C.

BAŞBAKANLIK TANITIM FONU

KATKILARIYLA

28-30 MAYIS 2010

- BİLDİRİ ve MÜZAKERELER -

Editörler

Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN

Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Doç. Dr. Fatih Yahya AYAZ

Doç. Dr. Asım YAPICI

TÜRKİYE DİYANET VAKFI TARSUS ŞUBESİ

TÜRK-İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE TARSUS

DÜZENLEME KURULU

Dr. Mehmet GÖDEKMERDAN (Tarsus Kaymakamı)
Niyazi ERSOY (Mersin İl Müftüsü)
Abdülkerim AKBABA (Tarsus Müftüsü)
Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ (Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi Dekanı)
Prof. Dr. Bünyamin ERUL (Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Hüsnü Ezber BODUR (K. S. Ü. İlahiyat Fakültesi)
Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN (K. S. Ü. İlahiyat Fakültesi, Başkan)
Doç. Dr. Muhammet YILMAZ (Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi)
Doç. Dr. Fatih Yahya AYAZ (Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Gözde RAMAZANOĞLU (Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. Hayri KAPLAN (Çukurova Ü. İlahiyat Fakültesi)
Yrd. Doç. Dr. İzzet SARGIN (K. S. Ü. İlahiyat Fakültesi)
Dr. Yasin YILMAZ (Araştırmacı-Yazar)

Sekreterya:

Doç. Dr. Abdulkadir EVGİN (K. S. Ü.İlahiyat Fakültesi, Kahramanmaraş.
Tel: 0 537 644 78 21)
Doç. Dr. Muhammet YILMAZ (Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi, Balcalı/Adana.
Tel: 0 530 886 60 39)
İrfan ATIM (Tarsus Vaizi, Tarsus. Tel: 0505 726 69 91)

Sempozyum Yazışma Adresi: Tarsus Müftülüğü, Ulu Cami Yanı, TARSUS
Tel: 0 324 614 04 79-81

Elektronik posta adresi: tarsussempozyum@gmail.com

SMS: Abdülkerim AKBABA, Tarsus Müftüsü: tel: 0 534 960 75 76

ISBN: 978-975-95480-3-2

Baskı :

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi-ANKARA
Tel : 0312 354 91 31

TARİHÎ BELGELER IŞIĞINDA ASHÂB-I KEHF

Yrd. Doç. Dr. Rahmi TEKİN*

Giriş

Ashâb-ı Kehf'in yaşadıkları şehir ve sığındıkları mağara konusunda çeşitli kaynaklarda değişik yerler gösterilmektedir. Çin'den İspanya'ya kadar birçok yerde Ashâb-ı Kehf'in sığındığı mağara olarak gösterilen yerlere rastlamak mümkündür.[1] Ancak, bu iddia edilen mağaraların yerlerinin tamamının da doğru olduğunu düşünmek mümkün değildir.

Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın birden çok yerde gösterilmesinin çeşitli sebepleri vardır. İslâm tarihi ile ilgili kaynaklarda ve tefsirlerde, Ashâb-ı Kehf'in sığındığı mağara değişik yerlerde gösterilmiştir. Gayet tabii olarak bu görüş, Kur'ânî bir görüş olmaktan ziyade, müellifin veya müfessirin kişisel görüşünü yansıtmaktadır. Aslında Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın yeri konusundaki ihtilafın menşeinde, kaynakların değişik yerlerde göstermesi gelmektedir.

Değişik yerlerde gösterilmesinin ikinci bir sebebi de; Ashâb-ı Kehf'in uyudukları iddia edilen yerlerin birbirine benzemelerinden kaynaklanmaktadır. Üçüncü bir sebep ise; halkın böyle tarihî ve dinî bir mahiyeti olan *Faziletli Gençleri* bağrına basmak ve kendilerine yakın olmak arzu ve istekleridir. Bu da gayet tabii bir sevgi gösterisidir.

Kur'ân'da bir sûreye ismini verecek kadar önemli olan *Ashâb-ı Kehf*'in, yeri konusunda araştırma yapmak elbette değer bir konudur. Duygusal yaklaşımları bir tarafa bırakarak, Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın gerçek yerini tespite çalışmak gerekir. Aksi takdirde, birden fazla yerde gösterilmesi, halkın hüsn-i zannını kırar ve herkesin zihninde bir soru işareti bırakır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti zamanında bu konuya nasıl bakılmış ve Ashâb-ı Kehf'in mağarası hakkında yapılan çalışmalara bakılacaktır. Bununla beraber Osmanlı arşivlerinde bu konu hakkında bulunan onlarca belgeyi incelemek bir sempozyum metninde elbette mümkün değil. Ancak birkaç belge üzerinde durulacaktır.

Dünyada Ashâb-ı Kehf Mağarası olduğu iddia edilen yerler:

1. İspanya'da Gırnata yakınlarında Loşa köyü civarında bulunan bir mağara Ashâb-ı Kehf Mağarası olarak gösterilmektedir.

---

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

1 L. Massignon, "Les Sept dormants d'Ephese (Ahl al Kahf) en Islâm et en Chretience", *Revue des etudes Islâmiques,* Paris 1947, c. III, s. 131-146.

2. Cezayir'in güneyinde Setif kasabasının 88 km. güneyinde bir köy mezarlığında yedi mezar ile hemen yanında bulunan küçük bir mezarın Ashâb-ı Kehf ve köpekleri Kıtmir'e ait olduğuna inanılmaktadır.

3. Kahire'de Mukaddem dağı eteklerinde bulunan bir mağaranın Ashâb-ı Kehf Mağarası olduğu söylenmektedir.

4. Ürdün'ün başkenti Amman'da bulunan bir mağara *er-Rakîm* olarak anılmakta ve Ashâb-ı Kehf Mağarası olduğu düşünülmektedir.

5. Şam'ın güneyinde Belka yöresinde Husban köyü yakınlarında bulunan bir mağara Ashâb-ı Kehf Mağarası olarak anılmaktadır.

6. Yukarıda sayılanların dışında Afganistan'da, Doğu Türkistan'da Toyok denilen bir yerde Ashâb-ı Kehf mağaraları bulunmaktadır.

7. Anadolu'da ise bazı yerlerde Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın olduğu iddia edilmektedir, bunlarda:

a. İzmir'e bağlı Selçuk (Efes). Daha çok Hıristiyan inancında Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın yeri olduğu inanılmaktadır.

b. Kahramanmaraş'a bağlı Afşin ilçesi,

c. Ve Tarsus'ta olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.

Yukarıda Ashâb-ı Kehf'in mağarasının olduğu iddia edilen yerlerden bazılarının ismi zikredilmektedir. Sayılan bu yerlerden başka, Ashâb-ı Kehf Mağarası olarak bilinen diğer yerler de bulunmaktadır. Ancak Anadolu'da yoğun olarak iki yer üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri Afşin, diğeri ise Tarsus'tur.

Osmanlı tarihi araştırmalarından iki önemli eserden bahsettikten sonra, Ashâb-ı Kehf hakkında bazı Osmanlı arşiv kayıtları takdim edilecektir. Söz konusu eserler, Evliya Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'si ve Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ*'sıdır.

Evliya Çelebi *Seyâhatnâme*'de Tarsus hakkında bilgi verirken "*...ve bu şehrin şimalinde iki saat ba'id yerde ziyâretgâh-ı Ashâb-ı Kehf'e on iki yâranlar ile varub ziyaret itdük. Lakin mağaranın kapısı mesdûd, içinde ne âsâr var idüğü nâ ma'lûm. Ancak bir kovan-ı zenbûr-misâl bir sadadır istimâ' olunur, ziyâretgâh-ı kadîmdir. Ve bir kere Maraş iline Elbistan Ovası'nda Elbistan Subaşılığında bir mağaralarda Ashâb-ı Kehf diye ziyaret etdik. Amma aslı yoktur. Asıl hakikatda Ashâb-ı Kehf bu Tarsus'da (olmak) müvecceh-zibâdır,*[2] diyerek Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın Tarsus'ta olduğunu tasrih etmektedir.

---

2 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* İstanbul 1935, c. IX, s. 332.

Kâtib Çelebi ise *Cihannümâ*'sında, Tarsus hakkında uzun uzun bilgi verdikten sonra, Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın da burada olduğunu belirtmektedir.[3]

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ashâb-ı Kehf:

Yapılan araştırmalarda Osmanlı arşivlerinde Ashâb-ı Kehf ile ilgili olarak birçok kayıt bulunmaktadır. Farklı fon ve tasniflerde bulunan söz konusu kayıtlar, Ashâb-ı Kehf ile ilgili olarak önemli bilgiler vermektedir.

Osmanlı arşiv kayıtları daha çok Tarsus'ta bulunan Ashâb-ı Kehf Mağarası hemen yanı başında bulunan zaviye personelinin şahsî giderleri, zaviyeye atanan görevlilerin beratları, zaviyeye ait yapılan masraflar, Ashâb-ı Kehf Mağarası civarında yapılacak olan cami, minare, sarnıç, misafirhane, sebil vesairenin krokileri ve bunlarla ilgili kayıtlar bulunmaktadır.

Söz konusu kayıtların tamamını incelemek mümkün olmadığından, sadece bir kaç belge üzerinde durulacaktır.

Belge-I

Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın nerede olduğu Osmanlı döneminde de tartışma konusu olmuştur. Osmanlı arşivlerinde bulunan 17 Receb 1277/29 Ocak 1861 tarihli belgede[4] birtakım bilgiler bulunmaktadır. Tarsus mahallî idaresinin Hazine-i Âmire'den Tarsus'daki Bencilüs dağında bulunan Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın zaviyedarlık ve nezaret vazifelerinin maaşlarının vakfın yeterli geliri bulunmadığından, devlet hazinesince ödenmesini talep etmişlerdir. Böyle bir talebin devlet hazinesi tarafından karşılanabilmesi için, devletin ilgili makamlarca fizibilite raporu manasında bir rapor istenmiştir. İlgili makamlarca söz konusu rapor hazırlanmıştır.

Aşağıda izah edileceği üzere, elimizde bulunan rapor aynı zamanda Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın yerinin tespiti hakkında da birtakım bilgiler vermektedir. Belge üzerinden yapılan resmî işlemler sırasıyla takip edilecektir.

Tarsus Sancağı Meclisi'nin konuyla ilgili hazırladığı mazbatada öncelikle Tarsus Kaymakamı es-Seyyid Ahmed Münir, Tarsus Naibi, Tarsus Müftü Vekili, Tarsus Nakîbü'l-Eşrâfı ve dokuz üyeden oluşan Tarsus Sancağı Meclisi, ciddi bir araştırmadan sonra, kısaca muhtevası şu şekilde olan bir mazbata hazırlamıştır:

Adana Eyaleti'ne bağlı bulunan Tarsus'un kuzeyinde ve Tarsus'a iki saat uzaklıktaki dağın eteğinde bulunan Ashâb-ı Kehf mağarasının, Kur'ân'ın Kehf Sûresi'nde bulunan 17. ayette *(Resûlüm! orada bulunsaydın) güneşi, doğduğu zaman mağaranın sağına meyleder; batarken de sol taraftan*

---

3 Kâtib Çelebi, *Kitâb-ı Cihân-Nümâ,* Ankara 1949, c. I, s. 603.

4 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet Evkaf, Dosya no, 493, Gömlek no, 24935.*

onlara isabet etmeden geçer görürdün. Böylece onlar (güneş ışığından rahatsız olmaksızın) mağaranın bir köşesinde uyurlardı, meâlindeki ayete tam uygun olduğu ifade edilmektedir.

Mağaranın zaviyedarlık ve nezaret vazifeleri, eskiden beri Nakşibendî Tarikatına bağlı halifelerden merhum Şeyh Ömer Efendi ve nesline ait olduğu ifade edilmektedir. Belgenin hazırlandığı tarihte, Ashâb-ı Kehf Zaviyesi'nin zaviyedarlık ve nezaret vazifeleri, Şeyh Ömer Efendi'nin hayatta olan oğullarından Ahmed ve Mehmed Efendilere tevdi edilmiştir. Eskiden olduğu gibi, Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın yakınında ikamet etmekte oldukları belirtilmektedir. Gece ve gündüz mezkûr mağarada ibadetle meşgul olup ziyaretgâhı gözetlediklerinden ve zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak mağaraya ait herhangi bir gelir kaynağı bulunmadığından, Ahmed ve Mehmed Efendilere hazineden maaş tahsis olunması talep edilmektedir.

Tarsus Sancağı Meclisi'nin Hazırladığı Mazbatanın Transkripsiyonu

Adana Eyaletine mülhâk işbu Medine-i Tarsus'un cihet-i şimalîsinde ve medine-i mezkûr'a iki saat karîb olan cebelde kâin mehbet-i cünûd-ı kerûbiyân olan gâr-ı feyezân-şi'âr-ı hazret-i Ashâb-ı Kehf'in esteîzübillah و تري الشمس اذا طلعت تزاور عن كهفهم ذات اليمين واذا غربت تقرضهم ذات الشمال nass-ı celili beyanıyla tavsif buyrulduğuna mevki-i muvafık olduğu tefsir-i şerif ile müdellel ve mübeyyen olub Ashâb-ı müşarünileyhim -rıdvanüllahi teâlâ aleyhim- hazeratının zâviyadarlık ve nezâret cihetlerine bâ berât-ı âlî-şân mutasarrıf hulefây-ı tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiye'den merhûm ve mağfur Şeyh Ömer Efendi-zâde Ahmed ve Mehmed Efendiler pederleri merhum mumaileyh fudalây-ı meşâyihdan ve mazınne-i kiramdan bir zât olub, hizmet-i sebeb-i mağfiret-i mezkûrun îfâsına müdâvemetle tekmil-i enfâs-ı adîde ederek vefat edüb mümâileyhima Ahmed ve Mehmed efendiler pederlerinin mahlûlünden üzerlerine tevcih buyurulalıdan beri pederlerinin eserine iktifa ederek hâneleriyle ol mahall-i mübareke-i akdesede daimî sâkin ve mukîm bulunduklarından şe'âir-i İslâmiyeden olduğu vecihle hudû' ve huşu' ve tathir-i derim ve tanzif-i ebdân ve siyâb ile iyâb ve zehâb eden zuvvâr-ı muvahhidîne ol mübarek ziyâret-gahda leyi u nehâr bi'l-evlâd ve'l-'iyâl münasib olub muhtaç oldukları ihtiyaç ve zaruretlerini def ve levâzımâtlarını tekmîl ve tehyî'eye bile muavenet ve muzaharet-i birle asıl vazifeleri olan hidemât-ı mebrûre-i zaviyedarlık ve nezâreti mihver-i lâyıkasında îfâ eylediklerinden ve Kehf-i Şerif-i mezkûrun ise vakfı ve bir güne varidatı olmadığından cihet-i mezkûralara hasbî mutasarrıf ve hasbîce bu hizmeti edâ etmekde olarak züvvârı her bâr vech-i meşrûh üzre muavenet ve hizmetlerinden hoşnûd eylediklerinden ve kendüler fakr u fakaya ibtilâ ile muzâyaka-i taayyüşlerine nazaran sadaka-i şahaneye muhtaç ve müstehak dâ'iyâneden olmalarıyla hazine-i Celile-i Mülûkâneden haklarında istihsâl-i sadaka ve ihsân olunmasında her veçhile mesûbâta nâiliyyet levâzım-ı yakîniyedden olmasıyla bu hususa sa'y olunmasını yâd ve tezkâr ile ihtar ve mümâileyhimâ dahi bir kıt'a müzekkerelerinde istid'â eylemiş olmalarıyla bu keyfiyet sadaka-i cariyeden olub meşmûl'ül-âfâk ve mebzul olan hayrat ve meberrât-ı âliye bu dahî bir lahika-i makbûle-

i merğûbe olmak üzere müzekkere-i melfufe-i mezkûreden dahî husus-ı müsted'â muhât-ı ilm-i âlem-ârây-ı rahîmâneleri olarak Hazine-i kerem-define-i celile-i hazret-i şahaneden efendiyân-ı mûmâileyhimâyâ inayet-i Hazret-i pâdişâhî zuhura geleceği eltâf-ı âliden kaviyyen me'mûl ve muntazar olduğu veçhile mâhiyye bir mikdar maaş tahsis ve insanıyla sadaka-i hazret-i padişahiye nailiyyetlerinden kendüler mutayyeb buyurularak bu babda ahalice bi-umum memnun buyrulacağından velinimet-i âlem ve nimet-i bî minnetimiz pâdişâhımız efendimiz hazretlerine hayır dua aldırılmak ve câlib ve bais-i is'âd ve imdâd-ı ruhanî olmak niyet-i hayriyesiyle işbu delâlet-i mûcibi'l-memnûniyete kemâl-i lütuf ve mesâğ-ı kalemle husus-ı mezkûr taraf-ı ni'me'eş-şeref-i âliyy-i devrânelerinden inhâ buyurularak istihsâl-i ihsan ve irâde-i seniyyeye himem vâlâ-nihem-i hidivânelerinin masruf ve ma'tuf buyrulması niyaz ve ricasıyla mazbata-i âcizânemiz takdimine ibtidâr olunmağın ol babda ve herhalde emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 17 Receb 1277.

Kâimmakam-ı Livâ-i Tarsus es-Seyyid Ahmed Münir

ed-Dâ'î Nâib

ed-Dâ'î vekîl-İ Müftî Es-Seyyid Muhammed

ed-Dâ'î Nakîb'ül-Eşrâf

ed-Dâ'î A'zâ

Bende A'zâ

Bende A'zâ

Bende A'zâ

Bende A'zâ

Bende A'zâ

Bende A'zâ

Bende A'zâ

Bende A'zâ[5]

Yukarıdaki belge genel olarak şu şekilde değerlendirilebilir:

1.Tarsus'ta bulunan Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın, Kur'ân-ı Kerim'de geçen و تري الشمس اذا طلعت تزاور عن كهفهم ذات اليمين واذا غربت تقرضهم ذات الشمال ayetine muvafık olduğu, Tarsus Sancağı meclis üyelerince yapılan araştırma sonucu İstanbul'a bildirilmiştir.

[5] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet-Evkâf, No: 24935.

2. Ashâb-ı Kehf Zaviyesi'nde zaviyedarlık görevinin, Nakşibendî Tarikatına mensup kişilere verildiği anlaşılmaktadır.

3. Ashâb-ı Kehf zaviyedarları aileleri ile birlikte söz konusu Ashâb-ı Kehf civarında ikamet ettikleri ve çoluk çocuklarıyla gelen giden ziyaretçilere hizmet ettikleri belirtilmektedir.

4. Ashâb-ı Kehf Vakfı'nın daha önceden var olduğu, ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında vakfın her hangi bir geliri olmadığından, hazineden zaviyedar ve nazır için maaş bağlanması talep edilmiştir.

17 Receb 1277/29 Ocak 1861 tarihli mazbatada, başta kaymakam es-Seyid Ahmed Münir, müftü vekili es-Seyid Muhammed, Nakibu'l-Eşrâf Muhammed bin ...?... ve bunların haricinde gayrimüslim Ohannes'in de bulunduğu mazbata Tarsus Sancağı meclis üyeleri tarafından hususî mühürleri ile tasdik edilmiştir.

Söz konusu belge İstanbul'a ulaştığında konunun doğruluğunun araştırılması amacıyla birtakım işlemler yapıldığı görülmektedir. Adana Valiliğinin Maliye Nezaretine Tahriratı, Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebesinin Kayıtları Tetkiki ve Tahsisatın Yapılması gibi işlemler tek belge üzerinde yapılmıştır.

1. Adana Valiliğinin Maliye Nezaretine Gönderdiği Tahriratı

Adana Valisi es-Seyyid Ahmed, 1 Şa'ban 1278/1 Şubat 1862 tarihinde, Tarsus Sancağı Meclisi'nin mazbatasına dayanarak, Tarsus'a iki saat uzaklıkta bulunan Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın zaviyedarlık ve nezaret görevleri için tahsisatta bulunmak üzere, Maliye Nezaretine yazı yazmıştır.

Cânib-i seniyy'ül-cevânib Nezâret-i Celile-i Mâliyeye

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Tarsus Sancağı meclisinden bi'l-vürûd leffen takdîm-i pişgâh-ı me'âlî iktinâh-ı nezâret-penâhîleri kılınan mazbatadan tafsil-i keyfiyet rehîn-i ilm-i âli-i kerimâneleri buyurulacağı nefs-i Tarsus'un cânib-i şimalisinde ve iki saat kurbunda kâin cebelde mehbet-i cünûd-ı kerübiyân olan gâr-ı feyezân-ş'âr-ı Ashâb-ı Kehf in -rıdvânullahi teâlâ aleyhim- hazerâtının zâviyedârlık ve nezâret cihetlerine bâ berât-ı âlî mutasarrıf olan Şeyh Ömer Efend-izâde Ahmed ve Mehmed efendiler îfâ-yı hüsn-i hizmet etmekde olduğu ve Kehf-i Şerif-i mezkûrun bir gûna vakfı ve vâridatı olmamak sebebiyle mûmâileyhimâ tesviye-i masârıf-i zaruriyece muztar ve mağdur ve cihet-i sâire ile medâr-ı maişet tedârikine hizmet-i mebrûre-i mezkûre mülâbesesiye bakamadıkları irade-i kayd-ı sutûr bulunduğu beyanıyla emr-i te'ayyüşlerine kâfi maaş tahsis ve ihsan buyurulması icabının icrası istida kılınmış ve müfâd-ı mazbata-i mezkûre makrûn-ı sıhhat ve efendi-i mûmâileyhimâ dâileri ez her cihet merâhim ve eltâf-ı şâmilet'ül-âfâk-ı hazret-i padişahiye ve sadaka-i seniyyeye muhtaç bulunduğu rehin-i rutbe-i bedahet bulunmuş olmakla hallerine husbân münasib mikdar maaş tahsisi ve ihsan buyurulması icabının icrasına müsâade-i merâhim-âde-i nezâret-penâhîleri erzân ve sereyân bulunması niyazıyla

arîza-i âcizânem terkim ve takdimine cür'et kılındı. Ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî gurre-i Şaban 1278.

Bende-i Mutasarrıf-ı Eyâlet-i Adana es-Seyyid Ahmed

2. Masarifat Muhasebesi ve Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebesinin Kayıtları Tetkikleri

Adana Valiliğinin tahriratı üzerine Masarifat Muhasebesine evrak gönderilmiştir. Bu daire de Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın nerede olduğunun tahkiki ve meselenin kayıtlardan araştırılması için evrakı Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebesine havale etmiştir. Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebesi Ashâb-ı Kehf Mağarası ile alakalı şu tespitlerde bulunmuştur. Zira Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebeciliği tarafından eski tapu, evkaf defterleri ve kayıtları araştırılmış ve şu sonuca varılmıştır:

Evkâf-ı Mezbûre

Vakf-ı Zaviye ve Hankâh ve Makam-ı şerif der Mağara-i Ashâb-ı Kehf -Kaddesellâhu Esrârehû- der civâr-ı cebel-i kâin der Kazâ-i Tarsus.

Yani, Tarsus kazasının yakınında mevcut dağda bulunan Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın yanındaki makam, hankah ve zaviyeye ait vakıflar.

Daha sonra bu kaydın 1254/1838 tarihinde de gündeme geldiğine işaret olunmuştur.

Masarifat Muhasebesi ve Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebesinin tetkikinden sonra, Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın Tarsus'a yakın dağda yer aldığı, bunun evkaf defterlerinde kayıtlı olduğu ve bu sebeple de istenen tahsisatın yapılmasının uygun olacağı karara bağlanmıştır.

Yukarıda tetkik edilen belgenin transkripsiyonu

İktizâ masârifât muhasebesinden fî 23 Rabiulevvel 1279 /

Evvel emirde keyfiyet kuyûd-ı Evkâf-ı Hümâyûn muhasebesinden der kenar olunması yerinde. Ferman Hazreti men lehü'l-emrindir. 27 Rabiulevvel 1279.

Muhasebe Mesârifat (Mühür)

Keyfiyet kuyûd-ı Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebesinden fî 28 Ramazan 1279.

Evkaf-ı Mezbûre

Vakf-ı Zaviye ve Hankâh ve Makam-ı şerif der Mağara-i Ashâb-ı Kehf -Kaddesellâhu Esrârehû- der civâr-ı cebel-i kâin der Kazâ-i Tarsus. 18 Şaban 1254

Vech-i meşrûh üzere ber-vech-i hasbî nezâret ve zaviyedârlık cihetleri merkumlar üzerlerinde Evkaf Muhasebesinde mestur ve mukayyeddir. Ferman Hazret-i men lehü'l-emrindir.

17 Cemâziyelevvel 1279 / [10 Kasım 1862]

3.Masarifat Muhasebesinin Tahsisat Yapılmasına Karar Vermesi:

Sonuç olarak 27 Cemâziyelâhir 1279/20 Aralık 1862 tarihinde Maliye Nezaretine bağlı Masarifat Muhasebesi tarafından Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın zaviyedar ve nazırına maaş bağlanması kabul edilmiştir.

Belge-II

Tarih: 2 Zilkade 1312/17 Nisan 1895

2 Zilkade 1312/17 Nisan 1895 tarihinde Evkâf-ı Hümâyun Nezareti Mektubî Kalemi'nden yazılan tahriratta, Tarsus'a yaklaşık olarak sekiz km. uzaklıkta bulunan Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın yapılacak olan bazı tamirat için *Hazine-i Hassa-i Şahane*'den yüz on kuruş ihsan buyrulduğu belirtilmektedir. Ancak, Adana Vilayeti ile Saray arasında yapılan yazışmaların birer sureti Evkâf-ı Hümâyun Nezaretine verilmiş ve Evkâf-ı Hümâyun Nazırı Âli, söz konusu tahrirat ve diğer yazışmalarla fizibilite ve yapılacak masrafların raporunu hazırlatarak padişaha takdim etmiştir.

Buna göre, Ashâb-ı Kehf Mağarası civarında eskiden beri var olan yapılar ve bunlardan tamiri gerekli olanlar ile yeniden yapılması gerekli olanlar arz edilmiştir. Yeniden yapılması gerekli olanların planının yabancı bir mühendis tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Tarsus Sancağı Meclisi tarafından gerekli tamirat ve yeniden inşa edilecek yapılar için toplam 94237 kuruş talep edilmiştir. Ancak, yapılması gerekli olduğu bildirilen sahrıncından[6] vazgeçilmesi halinde, yapılacak olan masrafın 69604 kuruşa çekildiği ifade edilmiştir. Bununla beraber, Ashâb-ı Kehf'e ait herhangi bir gelir kaynağının bulunmamasından dolayı masrafın İstanbul'dan yapılacağı ayrıca belirtilmektedir. Sözü edilen üst yazıya ek olarak, Ashâb-ı Kehf civarında yapılacak veya tamir edilecek yerlerin planı da ekte sunulmuştur.[7]

Söz konusu belgede Evkâf-ı Hümâyun Nazırı'nın mütalaasına ek olarak, Ashâb-ı Kehf civarında yapılması veya tamir edilmesi gereken cami, minare, misafirhane, abdestlik yerleri ve sarnıçların planları mevcuttur.

Belge–III

3 Receb 1132/11 Mayıs 1720 tarihinde Tarsus Kadısı Muhammed'in sadrazamlık makamına yazdığı maruzata göre, Tarsus'a bağlı Ulaş nahiyesinde yaşayan ve Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın suculuk hizmeti, imam, müezzinlik ve hatiplik hizmetleri mukabili alınacak olan beratlarla ilgili berat talebidir.[8]

Belge–IV

---

6 Sahrınc (Sarnıc): Yağmur sularının birikmesine mahsus olarak binaların altında yapılan mahzen. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 844.

7 BOA, *Y. MTV.* Dos. no. 119, Gömlek No: 13.

8 BOA, *Cevdet-Evkâf*, vrk. no. 13568.

Tarsus şer'iye sicillerinde bulunan Safer 1145/Temmuz-Ağustos 1732 tarihli bir fermanda, Ulaş nahiyesinden Osman adlı bir şahsın Ashâb-ı Kehf Camii'nde berât-ı 'âlişanla müezzin olduğu, buna rağmen birtakım Türkmen ağalarınca görevlendirildiği anlaşılan şahısların, *senin baban re'âyâ imiş,* diyerek *resm-i ra'iyyet* talep ettikleri görülmektedir. Ancak, İstanbul'dan yazılan fermanda, Tarsus Kadısı'ndan Ashâb-ı Kehf Camii müezzininden *resm-i ra'iyyet* vergisinin talep edilmesine engel olunması istenmiştir.[9]

Adı geçen belgenin transkripsiyonu:

Sûret-i ferman ... ... ve'l-hükkâm ma'denü'l-fadl ve'l-kelâm Tarsus kadısı efendi zîde fadluhu ve kudvetü'l-emâcid ve'l-'ayân Tarsus mütesellimi zîde kadruhu ... hümâyun vâsıl olacak ma'lûm olaki Tarsus aklâmından Muslu cemâ'atından Osman nam halife talebe-i 'ulûmdan ... ve Tarsus nevâhîlerinden Ulaş Nahiyesinde Ashâb-ı Kehf nâm makamda berât-ı 'âlişanla mü'ezzin olub bir vecihle ... ve tekâlif icâb eder hâli ... Türkmen ağaları ve taraflarından bazı perakende cem'ine ta'yîn olunan levendat ... senin baban re'âyâ imiş deyu resm-i ra'iyyet taleb edip zulüm ve te'addî eylediklerin bildirip men' ve def olunmak babında emr-i 'âlişânım rica etmeğinden ihraç ve ... ref olunub bu emr-i 'âlişânım verilmişdir buyurdum ki vusul buldukda bu bâbda sâdır olan emrim üzre 'amel edip rusûm-ı ra'iyyet ve sâ'ir tekâlif talebiyle rencide ettirmeyip men' ve def edesiz talebe-i 'ulûm ve ehl-i berât-ı kadîmü'k... ma'rûzü'l-kalem olmağın rüsûm-ı ra'iyyet taleb olunmuş değil iken ...resm-i ra'iyyet ve sâ'ir tekâlif nâmıyla zulüm ettiren men edip emr-i şerifime mugayir iş ettirmeyesiz ve sen ki kadı muma-ileyh ve ... müşârün-ileyhsiz emr-i şerifim ... 'amel olunmak için mahkemede sicillâne kayd edip mazmun münifini tâ'ife-i mezbûreye işâ'at edip zulm-i te'addilerin men' edip hilâfında vaz' ve hareket edenleri sa'âdetime i'lâm edesiz eyâm-ı devletimde ... sa'âdetimde ve saltanatımda ve tabi' hâlık ... 'ilmen ve hatben ve şâir re'âyâ vazife ve hiçbir ferde zulüm ve te'addî olunduğuna ... rızâ-ı hümâyun yoktur bu ferdin vâcibü'l-ittibâ' ve lâzimü'l-imtisâlımın mazmûn-ı iâ'at-ı makrûnumla 'âmil olub hilafından be-gayet ihtiraz edesiz şöyle bilesiz 'alâmet-i şerife i'timâd kılasız. Tahriren fî safer sene hamsün ve erba'în ve mie ve elf. [Safer 1145/Temmuz-Ağustos 1732] Bi-makam-ı Kostantiniyye el-Mahrûse.[10]

Sonuç

Kur'ân'da adı geçen her mesele gibi, Ashâb-ı Kehf de önemli ve her dönemde araştırmaya değer bir konudur. Osmanlı arşivinde yapılan araştırmalarda, Osmanlı Devleti tarafından söz konusu Ashâb-ı Kehf'e gerekli önemin verildiği anlaşılmaktadır. Adına vakıflar kurulmuş, elde edilen vakıf gelirleriyle birtakım binalar yapılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında vakıf gelirlerinin kesilmesi ve

---

9 Milli Kütüphâne Şer'iye Sicilleri Arşivi, *Tarsus Şer'iye Sicilleri,* no. 248, s. 59.

10 Milli Kütüphâne Şer'iye Sicilleri Arşivi, *Tarsus Şer'iye Sicilleri,* no. 248, s. 59.

başka gelirin de olmayışı nedeniyle buradaki yapıların onarımı, bazı yeni binaların yapılması ve burada hizmet eden görevlilerin maaşları da İstanbul'dan ödenmeye başlanmıştır.

Osmanlı arşivinde Tarsus'ta bulunan Ashâb-ı Kehf hakkında yirmi civarında belge tespit edilmiştir. Bir sempozyum sunumunda bu belgelerin tamamını ayrıntılı olarak işlemek mümkün değildir. Ancak beş-altı belge değerlendirilebilmiştir.

Osmanlı arşivinde yaptığımız söz konusu bu araştırma, umarım daha geniş araştırmalara kapı aralar.

Belgeler

Belge I: 1132 Tarihli Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın Sucusu İle İlgili Maruzat BOA, Cevdet Evkaf 13568.

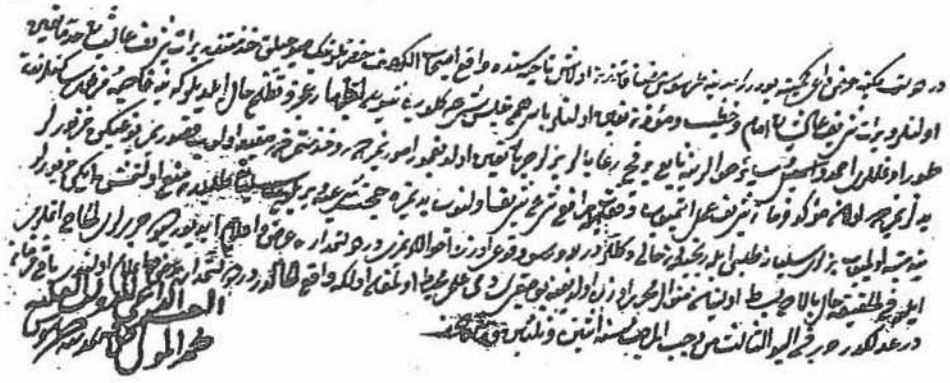

Belge II: Ashâb-ı Kehf'te Yapılacak İnşaatlar Hakkında. BOA, DH. MKT. Doysa no. 155, Gömlek no. 46.

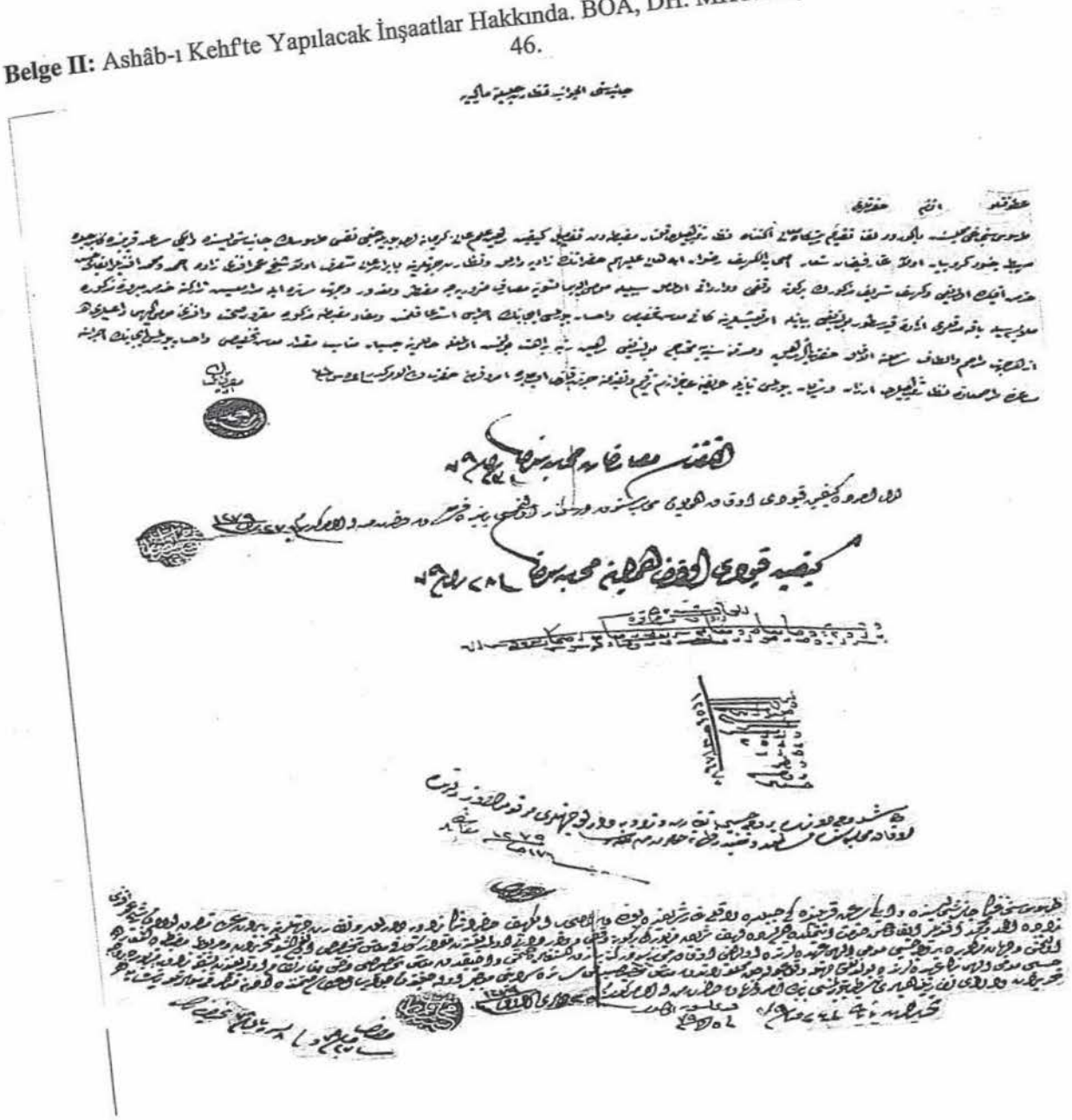

Belge III: Tarsus'ta Daniyal Peygamberin Camii ve kabrinin yeniden inşası ve Ashâb-ı Kehf'in mağaraları üzerine yapılacak diğer cami ve müştemilatının keşfinin icra edilmesiyle Tarsus nakib, ulema ve eşrafının teşekkür varakalarının takdimi. BOA, Y.A.HUS. Dos. no. 283, Göm. no. 4.

Belge IV: Tarsus'ta Daniyal Peygamberin Camii ve kabrinin yeniden inşası ve Ashâb-ı Kehf'in mağaraları üzerine yapılacak diğer cami ve müştemilatının keşfinin icra edilmesiyle Tarsus nakib, ulema ve eşrafının teşekkür varakalarının takdimi. BOA, Y.A.HUS. Dos. no. 283, Göm. no. 4.

Belge V: Tarsus Sancağı Meclisi'nin Ashâb-ı Kehf Mağarası ile Alakalı Mazbatası. BOA, Cevdet Evkaf, no. 24935.

Belge VI: Tarsus'ta Ashâb-ı Kehf Mağarası'na ait tamir keşif bedeline ve mağaranın bir gûnâ varidatı bulunmadığına dair Evkaf Nezareti'nin tahriratı. BOA. Y. MTV. Dos. no. 119, Göm. no. 13.

Belge VII: Tarsus'ta Bulunan Ashâb-ı Kehf'te Yapılan Külliye Projesi. BOA, Y.A.HUS. Dos. no. 283, Göm. no. 4.

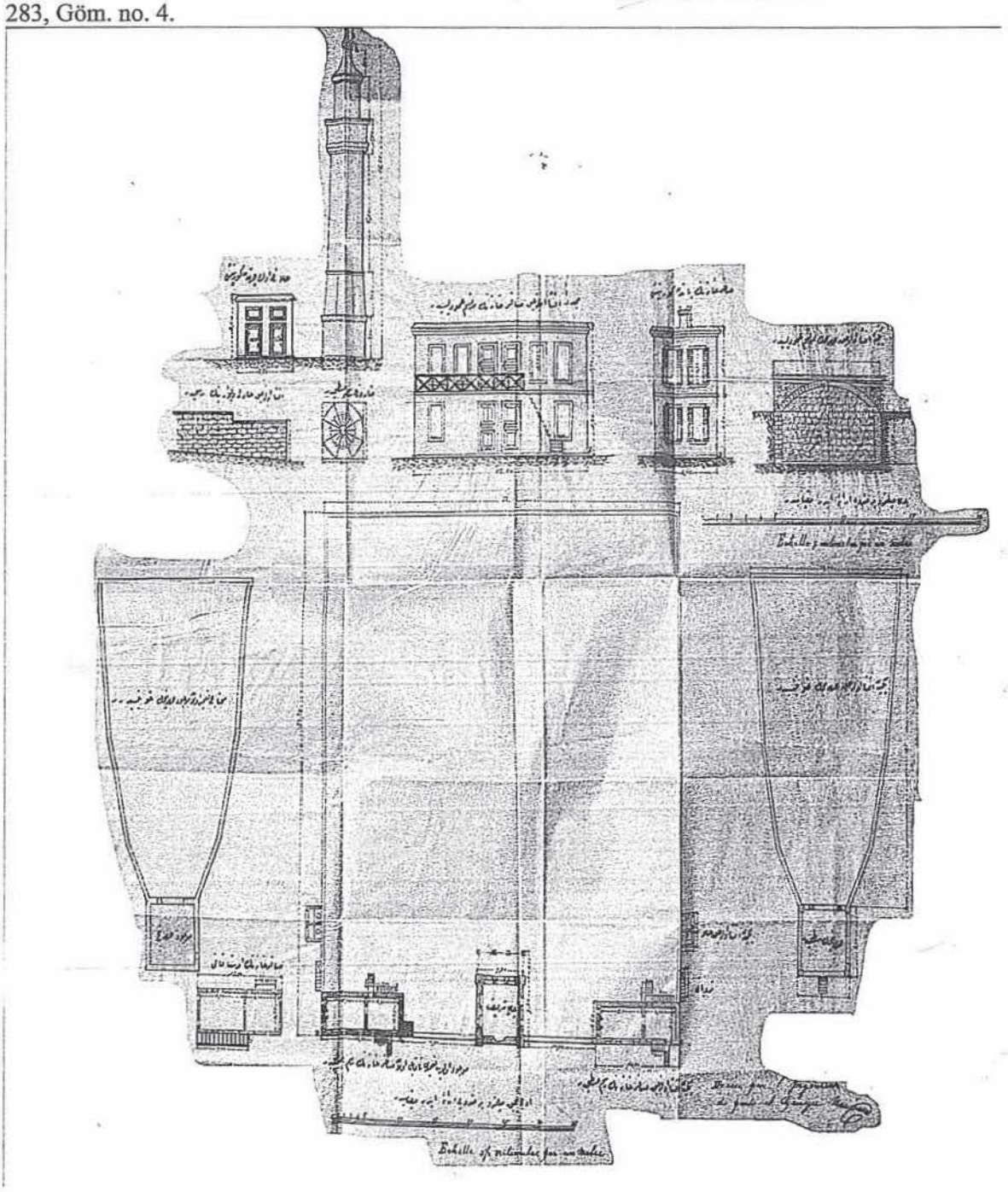

Belge VIII: Tarsus'ta Bulunan Ashâb-ı Kehf'te Yapılan Külliye Projesi. BOA, Y.A.HUS. Dos. no. 283, Göm. no. 4.

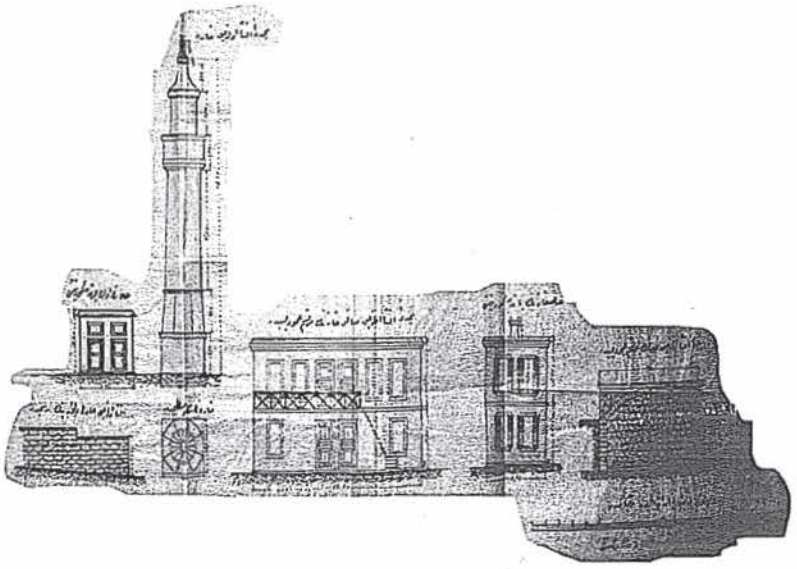

***

Oturum Başkanı Prof. Dr. Cahir Baltacı:

Evet efendim, Ashâb-ı Kehf ile ilgili bu dört tebliği de dinledik. Gerçekten herkesi ilgilendirdiği için, herkes dedim ama hemen düzelteyim buradaki bütün oturumlardaki her tebliğ herkesi ilgilendirmelidir, hepsi de üzerinde durulmaya değerdir, itirazımız yok, ancak bu son tebliğler herkesi ilgilendiren çok da güzel şeyler. Hakikaten Ashâb-ı Kehf hakkında birtakım vulgarize dediğimiz şeyler vardı. Bunlardan kurtulmak için bu güzel çalışmaları kitapçık ya da kitap haline getirmek ve insanlara doğruları öğretmek lazım. Efendim teşekkür ediyoruz.

Şimdi iki arkadaşımızın müzakereleri var ama onlar da herhalde bir tebliğ sunmazlar. Kısa kısa söyleyeceklerini söylerler. Efendim, Zekeriya Pak Beyefendi, buyurun.

MÜZAKERELER

Doç. Dr. Zekeriya PAK*

Sayın Başkan, Muhterem hâzırûn.

Müzakeresi uhdeme verilen tebliğlere geçmeden önce, "Ashâb-ı Kehf" ifadesinin Türkçe'ye "Yedi Uyurlar" olarak çevirisi üzerine birkaç söz söylemek istiyorum. Kur'ân'da "Ashâbu'l-Kehf" adıyla geçen ve dilimizde Farsça terkip haliyle "Ashâb-ı Kehf" şekliyle yerleşmiş olan ifadenin anlamı "Mağara Arkadaşları" demektir. İnançlarını korumak amacıyla bir mağarada pasif direniş sergileyen bir grup insanı ifade etmektedir. Batılı araştırmacılar, kendi kültürlerinde de var olan bu kıssanın kahramanlarını "Yedi Uyurlar" anlamına gelen ifadelerle isimlendirmektedirler. Bizim kaynaklarımızda bu anlama gelen bir ifade bulunmamaktadır. Bu nedenle, söz konusu kıssanın kahramanlarını Batı insanının bakış açısıyla değil, kendi kültürümüze uygun ve kıssanın Kur'ân'da yer alış şekliyle mesaj boyutunu ön plana çıkaracak şekilde adlandırmak daha uygun olacaktır. Zira az önce sunulan Ali Akpınar Beyin tebliğinde, kıssanın mesaj boyutunun ön plana çıkarılması gerektiği vurgulandı ve kıssadan çıkarılacak mesajlar özlü biçimde sıralandı. Şimdi biz bu insanlara "Yedi Uyurlar" dersek, kıssadan, "başı sıkışan bulsun bir mağara uyusun" şeklinde bir sonuç çıkarmış oluruz. Oysa kıssada, zulme karşı aktif direniş gösterme imkânı bulamayan bir grup insanın, inancını korumak için pasif bir direniş göstermek amacıyla mağaraya sığınmış olduklarını ve Allah'ın da bu niyetlerinden dolayı onlara yardımından bahsedilmektedir. Buna göre söz konusu kahramanları "Yedi Uyurlar" yerine, Kur'ân'daki isimlendirmeye uygun olarak "Mağara Arkadaşları" şeklinde veya inançlarına yönelik baskıya direnmiş olmalarını ifade etmek üzere "Yedi Direnişçi" şeklinde adlandırmanın daha doğru olacağı kanaatindeyim. Böylece kıssanın mesajı ismine de yansımış olur.

Tebliğlerin müzakeresine gelince, öncelikle her iki hocamıza da teşekkür ediyorum. Sunum sırasına göre, önce Sayın Prof.Dr. Ali Akpınar Beyin sunduğu tebliğ üzerine birkaç tespitimi burada paylaşmak istiyorum.

Biz Müslümanlar açısından Ashâb-ı Kehf'in kültürel temeli Kur'ân'a dayandığı için, konunun Kur'ân merkezli ele alınması ve bu çerçevede tefsirlerin dile getirdiği izahların irdelenmesi gayet doğaldır. Bu açıdan Sayın Ali Akpınar'ın tebliğinin oldukça yararlı bir içeriğe sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Önce şunu belirtmek gerekir ki, Kur'ân penceresinden bakıldığında tarih, genel hatlarıyla, tevhidî ve ahlakî değerleri temsil eden seçkin insanlar ile şirki bir inanç ve hayat tarzı olarak seçmiş, bunun sonucu olarak da ahlakî değerlerden büyük ölçüde sıyrılmış toplumların mücadelesinin

---

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

sergilendiği bir sahnedir. Kur'ân'da bu tarih sahnesinden değişik kesitler sunulurken, zaman, mekân ve şahıs gibi somut unsurlar ön plana çıkarılmaz. Bu unsurlar, çoğu kıssalarda tamamen müphem bırakılır. Açık ismin belirtildiği durumlarda bile, bunlar hep geri plandadır; ön planda olan ise, sürekli, evrensel değer taşıyan, kıssanın mesaj boyutudur. Ashâb-ı Kehf Kıssası'nda da bu durumu görmekteyiz.

Bununla birlikte, çoğu müfessir Kur'ân'da yer alan kıssaları yorumlarken, söz konusu edilen veya sadece kapalı bir şekilde işaret edilen mekân, zaman ve şahıs boyutuna odaklanarak, kıssalarla hedeflenen dinî gayenin geri plana itilerek buharlaşmasına sebep olmuştur. Aynı durumu Ashâb-ı Kehf Kıssası için de söylemek mümkündür. Sayın Ali Akpınar, tebliğinin başlığı doğrultusunda tefsir kaynaklarından bu konuda bilgi aktarmış ise de, sunumunun önemli bir kısmını kıssanın mesaj yönüne ayırmış olması, bu açıdan kayda değer bir yaklaşımdır.

Tebliğin "Kur'ân'ın işaret ettiği yerleri bilmenin önemi" başlığında, İbn Kesîr'den yapılan nakillerin ardından, kıssalarda açıkça belirtilmeyen yerlerin nereler olduğunun bilinmesinin dinî bir gereklilik olmadığı, ama bu gerçeğin, Kur'ân okuyucularının bu yerlerin nereler olduğuna da tamamen duyarsız kalmaları anlamına gelmediği belirtilmektedir. Bir konuda duyarlı olunuyorsa, o konu önemli demektir. Önemli değilse, o konuda duyarlı olmak da gerekmez. Belki de bu noktada şu hususun vurgulanması yerinde olacaktır: Eğer toplumda bu yerler ile ilgili kültürel bir kabul söz konusu olmuş ise, bunlara sahip çıkma ve yaşatma noktasında duyarlı olmak gerekir.

Burada kendi kanaatim olarak şunu belirtmek isterim: Kur'ân Ashâb-ı Kehf'in kaç kişiden oluştuğunu belirlemek için rakam verenlerin bilmeden konuştuklarını, onların kaç kişi olduklarını ancak Allah'ın bileceğini belirtiyor. Yine Kur'ân, onların mağarada kaç yıl kaldığına dair konuşulanları aktardıktan sonra, yine onların orada ne kadar kaldıklarını yalnız Allah'ın bileceğini söylüyor. Böylece demek istiyor ki, onların kaç kişi olduğu ve orada ne kadar yıl kaldıkları önemli değil. Önemli olan orada niçin kaldıkları ve Allah'ın lütfuna nasıl mazhar olduklarıdır. Meseleye bu çerçevede bakacak olursak, Ashâb-ı Kehf'in saklandığı mağaranın nerede olduğu konusu da esasında Kur'ân'ı anlama noktasında katacağı bir katkı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Ashâb-ı Kehf kültürünün Kur'ân ile bağlantısını ve mesaj yönünü de ihmal etmemek kaydıyla, bu kültürün ülkemizde yer alan izlerine de sonuna kadar sahip çıkmak ve yaşatmak gerekmektedir. Şu an itibariyle Ashâb-ı Kehf'in şurada veya burada oluşunu ispat etmek gibi bir gayretin içinde olmak yerine, o değerli insanlar adına oluşturulmuş kültürel mirasa sahip çıkmak ve gelecek nesillere aktarmak yapılması gereken görevdir.

Müzakeresini üstlendiğim ikinci tebliğe gelince, tebliğin metni program öncesinde bütünüyle elime ulaşmadığı için sağlıklı bir değerlendirme yapmam mümkün gözükmüyor. Tebliğin

tamamlanmamış şekliye elime geçen kısmı çerçevesinde bir şeyler söylemek gerekirse şunları diyebilirim:

Tebliğin özet kısmında, çok sayıda Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın varlığından bahisle bunlardan hangisinin gerçek olduğunu kesin olarak belirlemenin güç olduğu söylenmektedir. Giriş kısmında ise, duygusal yaklaşımların bir tarafa bırakılarak Ashâb-ı Kehf Mağarası'nın gerçek yerini tespite çalışmanın gerekliliğinden söz edilmektedir. Bu gerekliliğe gerekçe olarak da, birden fazla yerin varlığının zihinlerde soru işareti oluşturacağı belirtilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Tarsus'taki Ashâb-ı Kehf ile ilgili Osmanlı arşivinde yer alan bazı belgelerden hareketle, söz konusu yerin kesin tespiti için bir gayret sarf edilmektedir. Oysa bu belgeler, Kur'ân'da söz edilen Ashâb-ı Kehf'in gerçek yerinin Tarsus olduğunu ispattan ziyade, Tarsus'ta tarihî bir vakıa olarak Ashâb-ı Kehf Mağarası kabul edilen bir yerin varlığını gösterir. Tarsus'ta Ashâb-ı Kehf ile ilgili bir vakfın varlığı doğru olduğu gibi, aynı şekilde Afşin'de de Ashâb-ı Kehf vakıflarının varlığı da tarihî bir gerçekliktir. Nitekim Osmanlı arşivinde yer alan kayıtlarda Afşin Ashâb-ı Kehf Vakıfları ve bunların gelirleri ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Sayın Ahmet Eyicil'in "Afşin Ashâb-ı Kehf" adlı makalesinde Afşin Ashâb-ı Kehf vakıfları ile ilgili Osmanlı arşivlerine dayalı oldukça detaylı bilgiler sunulmaktadır[1]. Bu konuda Osmanlı arşivine dayalı bilgilere Yaşar Baş'ın "Maraş Çevresinde Dulkadirli ve Osmanlı Vakıflar" adlı tebliğinde[2] de yer verilmiştir.

Bu tespitlerin ardından şunu diyebiliriz ki, Tarsus'ta Ashâb-ı Kehf vakıflarının varlığı Ashâb-ı Kehf'in yerinin Tarsus olduğunu ispata kâfi gelmediği gibi, aynı ad ve amaçla Afşin'de kurulmuş vakıflar da Ashâb-ı Kehf'in Afşin'de olduğunu ispata kâfi gelmez. Bu tarihî belgeler, sadece bu yöre insanlarının Ashâb-ı Kehf'e sahip çıktığı, onları bağrına bastığı ve devlet otoritesinin de bu vakıayı olduğu gibi kabul edip saygı gösterdiğini ispat eder. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı bu yerlerdeki vakıflarla ilgilenirken, hangisinin gerçek olduğu ile ilgilenmemiş, halkın ve geleneğin kabullerini olduğu gibi kabul ederek onlara sahip çıkmıştır. Bugün yapılması gereken de, halkın kabulüne mazhar olmuş kültürel zenginliklere olduğu gibi sahip çıkmak ve yaşatmak olmalıdır. Teşekkür ediyorum.

***

Oturum Başkanı Prof. Dr. Cahit Baltacı:

Teşekkür ediyoruz. Evet, Hayri Kaplan Hoca, buyurun.

---

1 Ahmet Eyicil, "*Afşin Ashab-ı Kehf*", Selçuk Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yıl: 2005, Sayı 14, s. 269-288.

2 Yaşar Baş, "*Maraş Çevresinde Dulkadirli ve Osmanlı Vakıflar*", I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 2004, II, 565-571.